Φυλλομέτρησα με περιέργεια τις σελίδες που μιλάνε για τα παραερυμάνθια χωριά μας, πριν βέβαια φύγουν για το τυπογραφείο, κι αμέσως άρχισα να διαβάζω με πολλή-πολλή ευχαρίστηση, ως την τελευταία!

Από τις πρώτες σελίδες, πολύ συγκινήθηκα με την Αρχαία Ψωφίδα, ίσως περισσότερο για προσωπικούς λόγους.

Σκεφτόμουν διαβάζοντας, όπως και πολλές άλλες φορές, πριν πόσα

χρόνια την είχε προσέξει ο λειβαρζινός Αθανάσιος Λέλος, πόσο ασχολήθηκε με την ιστορία της και με ποιες - τότε - συνθήκες!

Αλλά και πόσο σημαντική είναι για την περιοχή μας και πόσα σπουδαία και απροσδόκητα μας αποκαλύπτονται!

Πελασγικά τείχη, πύλες, ακρόπολη, ναοί, θέατρο, γυμναστήριο, υδραγωγείο, κι ακόμη, άγαλματα, κίονες, αγγεία, νομίσματα και τόσα άλλα ενδιαφέροντα!

Προχωρώντας, έφτασα στο Λειβάρτζι, το χωριό μου, που έχει

κι αυτό τόση ιστορία και τόσα,επίσης,ενδιαφέροντα και μελαγχόλησα

συγκρίνοντας το σήμερα με το τότε, που ήταν ζωντανό κεφαλοχώρι

και όλοι εμείς οι μικροί καμαρώναμε για την καταγωγή μας!

Τότε, η ζωντάνια ξεχείλιση σ'ολές τις καθημερινές εκδηλώσεις.

Πρωί-πρωί, «φάλαγγες» οι λειβαρζινοί, «αρκάτοι» ή με υποζύγια, έπαιρναν το δρόμο, για τον «κάμπο». Κι όταν γυρίζω δεν το βράδυ

απ' τη δουλειά, μαζεύονταν στις αγορές, να ξανασάνουν, να μάθουν

τα νέα της ημέρας,να κουβεντιάσουν,να πιουνέ ένα ποτήρι!

Η σημερινή "πλήθουσα αγορά" κάποιων ημερών του Αυγούστου, τότε

ήταν μόνιμο φαινόμενο όλο το χρόνο. Η εκκλησία, Κυριά κές και γιορτές πάντα γεμάτη. Το πολύβουο με λίσσιτων σχολείων, με τα εκατόν πενήντα

παιδιά στο κοινό προαύλιο, πλημμύριζε την ατμόσφαιρα με φλύαρα τιτιβίσματα!

Τώρα; Τώρα το χωριό, "μοιάζει μπαξές πού του'φυγαν άξαφνα ταπουλιά"!

Συνεχίζοντας το διάβασμα, έφτασα στα άλλα κοντινά χωριά, που έχουν τον ποταμό Ερύμανθο (τον άλλο Δούναβη, των παιδικών μας.

χρόνων) κοινή αναφορά και καθένα έχει τη δική του ιστορία και τις δικές του χάρες.

Ταξίδεψα, (με το νου βέβαια) κι επισκέφθηκα όλες τις ερημωμένες, αλλά όχι ξεχασμένες

πατρίδες και θυμήθηκα πολλά απ"αυ τά.

που γράφονται στις σελίδες αυτές. Τα περισσότερα χωριά και τοποθεσίες, τα έχω γνωρίσει από κοντά, γιατί στις ημέρες μας έγιναν πολύ εύκολα η προσπάθειά τους!

Οι τόσες σημερινές δυνατότητες, όχι απλά

προκαλεί, αλλά προκαλεί, για ένα περίπατο "έτσι χωρίς πρόγραμμα", σ' ό λα τα χωριά πού αναφέρονται. Καμία σύγκριση με τα...

ολόκληρα "ταξίια" του παλιού "καλού" καιρού! Τώρα, πολύ εύκολα φτάνουμε σε κάθε χωριό,

κάθε Μοναστήρι, κάθε ξωκκλήσι κάθε καλύβι κι

ακόμα κάθε καταράχι, κάθε βρυσούλα, κάθε σπηλιά κάθε βράχο ή

λιθάρι που κάποια «δόξα εν θυμεί»!

Στις σελίδες λοιπόν αυτές, βρήκα πολλά, που τα ήξερα μόνον σαν ονόματα, εξήγησα άλλα, που τα είχα παρανοήσει και ξαφνιάστη.

κα από καλύπτοντας κάποια, που δεν τα είχα φανταστεί, ενώ είναι

συνηθισμένα και τόσο απλά για τους ντόπιους!

Το Λεχούρι το έχουνε πισκεφτεί ο Όθωνας κι η Αμαλία!

Η Μοστενίτσα έχει τους τάφους τριών βασιλιάδων της Αρχαίας Ψω

φίδας! Ο Αστερίωνας, δηλαδή ο Αστράς ή Νουσά, έχει το «ασκητήριον», που είναι κατασκευασμένο το δέκατο αιώνα!

Η Δάφνη έχει τόσα σημαντικότατα, αλλά έχει και... τη βρύση του

τούρκου πασά, «Χασάνη»!

Η Δίβρη έχει εκατό εκκλησίες και ξωκκλήσια (στις ημέρες μας!), η δε

Η πλατεία "Βούδ" στην Πάτρα, πήρε αυτό το όνομα από το διβριώτη Γεώργιο Φακή ή Βούδ!

Η Αρχαία Ψωφίδα υδρευόταν με υδραγωγεί ο πολλών χιλιομέτρων, από την πανέμορφη «Μεγάλη Βρύση» των Καμενιάνων!

Το Σκούπι, σχεδόν, διαφεντευόταν, από τον Τούρκο "Αμούσαγα"!

Ο "Μουρλογιώργης" από το Αγρίδι αντιμετώπισε με το μαχαίρι του

Τουρκοκαβαλάρη με γιαταγάνι, και έξυπνα τον εξουδετέρωσε!

Το γεφύρι του «Κοκλώνη» στη Μορόχωβα έγινε από το Τούρκο Διοικητή

του Μωριά!

Η σπηλιά "Αρμακιανός", κοντά στα Τσίπια να ήταν η κατοικία του Κένταυρου "Φόλου" και εκεί είχε φιλοξενηθεί ο Ηρακλής, πριν πάει να

αντικρίζει τον ερυμάνθιο κάπρο!

Και πολλά - πολλά άλλα.

Με υπερηφάνεια λοιπόν, συνειδητοποίησα, πόσοι ιστορικοί

θησαυροί, πόσοι θρύλοι, τι στολίδια, τι ενδιαφέροντα υπάρχουν στις

περιοχές των παραερυμάνθων χωριών μας και με λαχτάρα περιμένω

πότε θα βρεθώ ξανά κοντά τους, να δώ και να γνωρίσω, όσα μου αποκάλυψαν οι σελίδες αυτές. Από τις σκέψεις δε που μου γεννιούνται,

συμπεραίνω πως ο σκοπός της έκδοσης θα επιτύχει. Όποιος, απ'όσους

έχουν κάποια ρίζα εκεί στα ψηλά βουνά μας, απ' όσους έχουν βραχεί

στα νερά του Ερύμανθου όποιος διαβάσει τις σελίδες αυτές, θα "ερεθιστεί" και θα προσπαθήσει να βρει ευκαιρία, να τα περιγράψει, να τα

ζήσει από κοντά και να τα χαρεί. Αλλά πιστεύω, θα φέρει και τους φίλους του να τα ιδούν και για να τους ευχαριστήσει αλλά και για να

τους πείσει, πως έχουμε δίκιο, που καμαρώνουμε για τα παραμερίσματα αυτά τα χωριά μας!

Θεόδωρος Λέλος

Αθήνα, Χειμώνας 2001

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα χωριά στη νότια πλευρά του Ερυμάνθου έχουν τη δική τους

ιστορία μέσα στο χρόνο, όπως κάθε γωνιά άλλωστε της ελληνικής

γης. Μια ιστορία που ξεκινάει από τις προέλληνες Λέλεγες και

Πελασγούς.

Στην αρχαιότητα,το σύνολο αυτής της περιοχής ανήκε στην

πόλη-κράτος Ψωφίδα, η οποία προγενέστερα ονομαζόταν Ερύμανθος.

Ένα μικρότερο μέρος στα νοτιοδυτικά της οροσειράς του Ερυμάνθου

ανήκε στην αρχαία πολίχνη Λασίωνος. Η περίοδος ακμής της αρχαίας Ψωφίδας

διαρκεί περίπου για δυο χιλιετηρίδες αρχίζοντας από τους

Πελασγούς μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους. Έκτοτε, αναφέρεται μόνον

ως πολίχνη, μέχρι την περίοδο της Φράγκο κρατίας. Στα κατοπινά χρόνια της

Τουρκοκρατίας, ο χώρος της αρχαίας πόλης ερημώνεται, ενώ αναπτύσσονται

τα γύρω χωριά και κεφαλοχώρια Λειβάρτζι, Δίβρη,

Σοπωτό κ.τ.λ., τα οποία παρουσιάζονται ξεχωριστά το καθένα σ' αυτό

το βιβλίο.

Στην πόλη - κράτος της Αρχαίας Ψωφίδας έζησε, σύμφω να με

τον περίφημο χρησμό του Μαντείου των Δελφών, «ο ευτυχέστερος

όλων των ανθρώπων, ο εκ Ψωφίδος Αγλαός." Φαίνεται πως ήταν ένας

φημισμένος τόπος. Πόσο, όμως, ο μύθος διεισδύει στην πραγματικότητα

και πόσο η πραγματική τα ορίζεται από το μύθο, μπορεί να

φανταστεί κανείς. Ως εκ τούτου, η Ψωφίδα δεν ήταν μόνον μια

περίφημη Αρκαδική πόλη χάρη στα δημόσια κτίρια και τα σπουδαία

της τείχη, αλλά και για το ευ ζην των αν θρώπων που την κα τοι κούσαν.

Ο ιστορικός Παυσανίας που την επισκέφθηκε αιώνες αργότερα,

σχολιάζοντας αυτή τη φήμη για τον Αγλαό, αμφιβάλλει και εκφράζει τη δυσπιστία

του λέγοντας : “Πώς είναι δυνατόν ένας άνθρωπος να

είναι για πάντα ευτυχισμένος ,αφού ο καθένας στη διάρκεια του βίου

του αναπόφευκτα θα συναντήσει κάποτε τον πόνο και την οδύνη”.

Ο μύθος, όπως πιστεύουμε σήμερα, δεν εκφράζει μόνο την

περίπτωση ενός μεμονωμένου ανθρώπου ή γεγονότος, αλλά - συνήθως

- παραδειγματικά το κλίμα και πνεύμα μιας ολόκληρης εποχής και ενός τόπου.

Τον τόπο και το χρόνο, δηλαδή, μες στο ρουν της ιστορίας.

Συμβολικά και αφαιρετικά δείχνοντας τα κυρίως σημαίνοντα. Ωστόσο,

κάθε τόπος που αναπτύσσεται, γνωρίζει την ακμή και την παρακμή.

Τη φθορά και την αναγέννηση.

Η λαϊκή σοφία λέει ό τι, το ποτάμι από την κοίτη που πέρασε

εκεί θα ξαναπεράσει. Στην περιοχή μπορεί να μην υπάρχει πλέον πόλη,

αλλά ο ποταμός Ερύμανθος βρίσκεται πάντα εκεί ως πηγή ζωής.

Το χειμώνα κυλάει ορμητικός και το καλοκαίρι ποτίζει τις μικρές κοιλάδες.

Για τους αρχαίους ήταν ένας γόνιμος θεός και προς τιμή του είχαν

αφιερώσει ομώνυμο ναό. Σήμερα είναι ένας ανεκτίμητος φυσικός

πλούτος για τα παραερυμάνθια χωριά και τους νέους Καποδιστριακούς

Δήμους, Αροανίας - Λαμπείας - Φολόης και Λασιώνας. Ένας πόλος

ανάπτυξη.

Ο πλούτος των αρχαίων μνημείων είναι επίσης μια πολύ τιμή

πολιτιστική κληρονομιά, που περιμένει την αρχαιολογική σκαπάνη για

να αναδειχθεί. Οι διαδικασίες από τύπωση του αρχαιολογικού χώρου

άρχισαν μόλις το 1998, ενώ φέτος - το 2001 - ξεκινούν οι ανασκαφές

για το αρχαίο θέατρο.

Γεωγραφικά, η παραερυμάνθια περιοχή, στην οποία αναφερόμαστε,

παρουσιάζει μια ιδιαίτερη μορφολογία που χαρακτηρίζει την

ενδοχώρα της Πελοποννήσου. Καθώς, η έκτασή της βορεί ως διαχωρίζεται

από την κορυφογραμμή του Ερυμάνθου και νοτίως από το Αφροδίσιο Όρος,

σχηματίζοντας ένα προστατευόμενο οικοσύστημα με άνοιγμα δυτικά

προς την Ηλεία και ανατολικά προς την Αρκαδία. Από

την κοίλη αυτή την περιοχή, υπάρχει μόνο μια αναγκαστική δίοδος στη

συγκοινωνία της δυτικής με την ανατολική Πελοπόννησο, όπου στην

αρχαιότητα περνούσε ένας σημαντικός αμαξωτός δρόμος που συνέδεε

την Ολυμπία με τις ανατολικές πόλεις και την Αθήνα. Πάνω στα χνάρια

της αρχαίας οδού θα μπορούσε να χαραχθεί σήμερα και ο δρόμος

που μπορεί να ακολουθήσει η ολυμπιακή φλόγα το 2004.

Στην περιοχή της Ψωφίδας, επίσης, διασταυρωνόταν ο δρόμος

που ξεκινούσε από το λιμάνι της Κυλλήνης (Γλαρέντζα) διασχίζοντας

τις Καφυές - Δάρα- Στυμφαλία και οδήγησε στην Αρχαία Κόρινθο.

Σήμερα υπάρχει ένας συγκοινωνιακός κόμβος που συνδέει την Πάτρα

με την Τρίπολη, και ένας άλλος που συνδέει την Αρχαία Ολυμπία με

τα Καλάβρυτα. Η απόσταση από την Αθήνα είναι 230 χλμ. Μια διαδρομή

αρκετά άνετη, που διαρκεί περίπου 2,30 ώρες.

Η πόλη-κράτος της αρχαίας Ψωφίδας, ανήκε στο ευρύτερο

γεωγραφικό χώρο της Αρκαδίας, η οποία βέβαια δεν είχε το έδαφος

που έχει ο νομός σήμερα, αλλά πολύ μεγαλύτερη έκταση. με άλλα λόγια,

η Ψωφίδα ήταν μέρος της ενδοχώρας της Πελοποννήσου, στην οποία

ανήκαν επιπλέον και οι περιοχές: Στυμφαλία, Φενεός, Φιγαλία,

Αλιφείρα, Αλέα, Άργος και Αζανία. Η Αζανία, ως τμήμα της Αρκαδίας,

εκτεινόταν από την περιοχή των Καλαβρύτων, εως την ορεινή Ηλεία.

Ας σημειώσουμε ότι από τη σημερινή Αρκαδία, μόνον ανατολικά η περιοχή

Ο Κυνουρίας δεν υπαγόταν στην Αρκαδία, με αποτέλεσμα η μεγάλη

αυτή η ενδοχώρα δεν είναι τελείως αποκλεισμένη από τη θάλασσα.

Η Αζανία, λοιπόν, βρισκόταν στο βορειοδυτικό τμήμα της

Αρκαδίας. Περιελάμβανε, δηλαδή, οι περιοχές που εκτείνονται σήμερα

μεταξύ των ορέων Φολόης - Ερύμανθου - Αροανίων και του Λάδωνα

ποταμού, περικλείοντας όλη σχεδόν την επαρχία Καλαβρύτων, μέρος της Ηλείας

στην περιοχή Δήμου Λαμπείας - και μέχρι του Κουμάνι,

που ανήκει σήμερα στο Δήμο Φολόης. Επίσης, περιελάμβανε μέρος της

επαρχίας ,Γορτυνίας, τα χωριά Παραλογοί, Βελιμάχι και Πέτα,

που ανήκουν σήμερα στο Δήμο Κοντοβάζαινας. Η Αζανία είχε τέσσερις μεγάλες πόλεις - κράτη,

τον Κλείτορα, την Ψωφίδα, την Κύναιθα και την Θέλπουσα.

Από τις πόλεις αυτές και τις κωμοπόλεις που είχαν υπό την εξουσία τους, προήλθαν λαοί αυτόνομοι και ανεξάρτητοι τοι.

μεταξύτους: οι Κλειτόριοι, οι Ψωφίδιοι, οι Κυναιθείς και οι Θελπούσιοι.

Ειδικά, η πόλη - κράτος της Ψωφίδας - στην οποία κυρίως

αναφερόμαστε - κατείχε μεγάλη περιοχή στη νότια πλευρά του Ερυμάνθου.
Τα όρια της εκτείνονταν ανατολικά μέχρι τα σύνορά του

Κλείτορα, και χωριζόταν απ'αυτόν με την οροσειρά του Τάρταρου,

ενώ δυτικά μέχρι τη Φολόη στην περιοχή Κουμάνι- Ηλείας. Βόρεια

εκτεινόταν ως την περιοχή της Αχαΐας, την οποία χώριζαν οι κορυφογραμμές
του Ερύμανθου - Ολωνού πάνω από τον Άστρα (Νουσά) Λει βαρτζίου,
Λεχουρίου και νότια έως τα σύνορα της Θέλπουσας,από την

που χωριζόταν με το Αφροδίσιο Όρος. Μέσα στην έκταση, την οποία
περιελάμβανε η πόλη- κράτος Ψωφίδας, υπάρχουν πολλές κωμοπόλες ,
χωριά (πολίσματα) και αγροτικοί οικισμοί, αντίστοιχα με τα χω ριά που υπάρχουν σήμερα.
Οι κάτοικοι στην ορεινή του την περιοχή ζούσαν με το κυνήγι άγριων ζώων, την κτηνοτροφία,
το ψάρεμα στον Ερύμανθο και τα άλλα ποτάμια, αλλά κυρίως με την καλλιέργεια της.

γης στις κοιλάδες του ποταμού και των παραποτάων του Ερυμάνθου

αλλά και με ειδικές καλλιέργειες. Χαρακτηριστικό προϊόν ήταν η

παραγωγή και εμπορία φυτού που λεγόταν" πανάκεια," ήταν φάρμα

κετικό βότανο το οποίο καλλιεργούσαν στα περίχωρα της πόλης και

ήταν άριστο γιατρικό. Όπως αναφέρει ο Θεόφραστος , "η πανάκεια γίνεται κατά το πετραίον περί Ψωφίδα πλείστη και άριστη". Σημαντική

ήταν επίσης ,η ανάπτυξη της βιοτεχνίας κυρίως στα κεραμικά.

Η Ψωφίδα, είχε μεγάλη οικονομική άνθηση, γιατί ήταν το διακομιστικό κέντρο επάνω στη συγκοινωνιακή αρτηρία από την

Κυλλήνη μέχρι την Κόρινθο. Όλα τα εμπορεύματα που εκφορτώνονταν στην Κυλλήνη με προορισμό τη Βόρεια Αρκαδία, αναγκαστικά

μεταφέρονταν μέσω αυτής. Στη κλασική και ρωμαϊκή εποχή, η Ψωφίδα έκοβε και δικά της νομίσματα, από αυτά περισώθηκαν 12 τύποι, όπως αναφέρεται στο ειδικό κεφάλαιο για την αρχαία Ψωφίδα. Κατά

τον Πολύβιο, οι ορεσίβιοι κάτοικοι ασχολούνταν με τη γεωργία, τη

κτηνοτροφία και το κυνήγι ενώ μερικοί ήσαν μισθοφόροι στρατιώτες.

Η ζωή τους ήταν επίπονη, σκληρή και τα ήθη τους αυστηρά, της

επίδρασης του ορεινού κλίματος στη ζωή και τον χαρακτήρα τους.

Η αρχαία πόλη-κράτος της Ψωφίδας άνηκε, βέβαια, στη μεγάλη
Αρκαδική χώρα, αλλά είχε την αυτονομία της και στενές σχέσεις

με την Ήλιδα, και την Ολυμπία, με την οποία άλλω στεγειτνιάζει. Αυτά
τα ιστορικά στοιχεία περιγράφονται συνοπτικά στο πρώτο κεφαλαίο του βιβλίου.
Η γεωγραφική θέση της πόλης-κράτους, όπως φαίνεται , ήταν σημαντική στην αρχαιότητα, ενώ θα μπορούσε να ξαναγίνει και σήμερα σημαντική στην ενδοχώρα της Πελοποννήσου, μέσα

από τις νέες συνθήκες συγκρότησης των νέων δήμων, που αντιμετωπίζουν

τον αυτοπροσδιορισμό της τοπικής ανάπτυξης.

Μεσολαβεί, βεβαίως, μια μεγάλη περίοδος παρακμής, από τότε που χάνεται η αυτονομία της πόλης, μέχρι σήμερα που εισερχόμαστε στον 21ο αιώνα και στη μεταβιομηχανική εποχή χωρίς να υπάρχει ένα
μικρό αστικό κέντρο στην περιοχή. Μοναδική αναλαμπή

τοπικού πολιτισμού, αφήνουν, πίσω σ' αυτή την περίοδο που χάνεται,

η πόλη της Ψωφίδας και τα κεφαλοχώρια της περιοχής ,για τα οποία

κάνουμε μια πρώτη συνοπτική καταγραφή σ' αυτό το βιβλίο. Πρόκειται για μια σημαντική πολιτιστική κληρονομιά σε μοναστήρια, ναούς,

σχολεία κτλ. Η πολιτιστική παράδοση και πνευματική κίνηση όμως

δεν είναι ισχυρή σ'αυτή την υστεροϊστορική περίοδο, ώστε να αποτελέσει τη βάση μιας συνέχειας, μιας γενικότερης αναπτυξιακής διέγερσης με το στήριγμα του τοπικού πολιτισμού.

Για την περίοδο της Φραγκοκρατίας δεν έχουμε πολλές

πληροφορίες,εκτός από τα ερείπια του κάστρου και των υλικών που

βρίσκονται στις πλαγιές του κωνοειδούς λόφου της Ψωφίδας.

Στους νεώτερους χρόνους υπήρξαν σημαντικά χωριά και κεφαλοχώρια (Δίβρη, Λειβάρτζι, Σοπωτό) που δημιούργησαν το πιό πολί τισμό, και ανέδειξαν σημαντικές προσωπικότητες στην πολιτική, τα

γράμματα και το εμπόριο. Οι προσωπικότητες αυτές πρόκοψαν και

προσέφεραν ως από δημοί στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας και το

εξωτερικό.

Ανάμεσα στο χθες και το σήμερα υπάρχει μια σημαντική καμπή,
που συνέβη τα τελευταία 50 χρόνια σ' ό λες τις ορεινές περιοχές,

ως αποτέλεσμα της μαζικής μετανάστευσης, προς τα αστικά κέντρα

του εσωτερικού, και του εσωτερικού, γεγονός που έπληξε καίρια τη δημογραφική δομή της περιφέρειας
και την περιοχή. Ένας επί πρόσθετος λόγος,
είναι ότι τα πλησιέστερα αστικά κέντρα (Πά τρα- Τρίπολη) απέχουν
από 80 εώς 100 χιλιόμετρα, δυσκολεύοντας έτσι.

τη συγκράτηση του πληθυσμού από τη γενικότερη τάση μετανάστευσης,
σε αντίθεση με τα χωριά που έχουν το συγκριτικό πλεονέκτημα

να βρίσκονται πλησίον των μεγάλων αστικών κέντρων, και μ' αυτόν

τον τρόπο να συγκρατούν το πληθυσμό τους. Ωστόσο, παρά την

ερήμωση,η σημαντικότητα του που δεν μειώθηκε στον ευρύτερο

χώρο της Πελοποννήσου ,εάν λάβουμε υπόψη μας τις πλούσιες φυσικές
ομορφιές, τα ποτάμια και τις άφθονες πηγές, τις μικρές κοιλάδες,

στοιχεία που προσδίδουν ιδιαίτερη αξία στην περιοχή, καθώς μπαίνουμε
σ,ένα νέο αιώνα όπου θ,αρχίσει ολοένα και περισσότερο

ν'αναδεικνύεται η σημασία του φυσικού περιβάλλοντος ,κυρίως ως

μοναδική πηγή ζωής αλλά και ως πηγή πόρων για την περιφερειακή ανάπτυξη.

Οι σημερινοί κάτοικοι που ζουν στα χωριά της περιοχής: Τριπόταμα (Ψωφίδα), Δίβρη (Λαμπεία), Λειβάρτζι, Λεχούρι, Καμενιάνοι,

Δεσινό, Ανάσταση, Σοπωτό, Βερσίτσι (Σειρές), Ορεινή, Αστρά, Πλάκα, Αγράμπελα ,Παραλόγγου, Βιδιάκι, Κρυόβρυση, Τσίπιανα, Αγία Κυρία , Κουμάνι, είναι περισσότερο περήφανοι για το παρελθόν και λίγο πιο πολύ για τα μισο-ερημωμένα. του παρόντος που φθί νουν πληθυσμιακά.
Ας σημειώσουμε, ότι μέχρι το 1950 στον τόπο αυτό ζούσαν περίπου 10.000 άνθρωποι, ενώ σήμερα όλα τα χωριά δεν ξεπερνούν τους 3.000 μόνιμους κατοίκους.

Παρ' όλα αυτά, ένα μεγάλο κομμάτι “ξενιτεμένων” στην Αθήνα,

την Πάτρα, την Αμερική, την Αυστραλία και την Ευρώπη, διατηρεί επαφές με τις ρίζες του, θέλει να μάθει, θέλει να γνωρίζει την περιοχή της περιοχής του και θέλει να συμβάλλει στην ανάδειξή της.

Αυτό το ενδιαφέρον, μέσα στις νέες συνθήκες δίνει ελπίδες που εμφανίζονται στη νέα μεταβιομηχανική εποχή, να ξαναποκτήσει το οικονομικό ενδιαφέρον και τις δυνατότητες αξιοποίησης του ανθρώ πινου δυναμικού. Καθόσο προσφέρεται ένα μοναδικό φυσικό περιβάλ λον, "παρθένο", το οποίο, ευτυχώς, δεν προσβλήθηκε από τη βιομηχανική ανάπτυξη.
Ένα περιβάλλον κατάλληλο για οικοτουριστική

αξιοποίηση ,και σύγχρονες οικονομικές δραστηριότητες.

Παράλληλα, σήμερα, στις αρχές του 21ου αιώνα, η περιοχή

ξαναποκτά αναπτυξιακό ενδιαφέρον, γιατί ύστερα από πολλά χρόνια

διοικητικού κατακερματισμού των κοινοτήτων έχουν ξαναδημιουργηθεί δήμοι στην περιοχή, συγκροτώντας μ' αυτόν τον τρόπο μια σχετική διοικητική
οντότητα και αυτονομία, όπως: οι Δήμοι Αροανίας,

Λαμπείας, Λασιώνος , Παίων και Φολόης, οντότητες που μπορούν να μην αναλάβουν αναπτυξιακές πρωτοβουλίες, υποστηρίζει ένα ευρύτερο επενδυτικό ενδιαφέρον για την περιοχή.
Έτσι ,η κοινή ιστορία όλων

των χωριών της περιοχής μπορεί να λειτουργήσει ως παράδειγμα ενοποιητικού παράγοντα, ένα κοινό σχέδιο ανάπτυξης σ' όλο το εύρος της

γεωγραφικής ενότητας στη νότια πλευρά του Ερυμάνθου. Μ' αυτή την

προοπτική, μπορεί ν' αντληθούν σημαντικοί χρηματικοί πόροι για

έργα υποδομής και επενδυτικά σχέδια, στο βαθμό βέβαια που υπάρχει

ένα τοπικό όραμα ανάπτυξη με πηγή έμπνευσης την ίδια την ιστορία

του τόπου. Πέρα όμως, από την ωφελιμιστική άποψη της ιστορίας, η

ίδια η αφήγηση της έχει μια αυτόνομη αξία για τον τόπο, στο βαθμό

που συγκροτεί συλλογικότητες και κοινή θέληση για ανάπτυξη.

Για τα σημερινά δεδομένα φαντάζει ίσως εκπληκτικό ότι σ' αυ τό το

γεωγραφικό χώρο, στην αρχαιότητα, οι κάτοικοι της περιοχής με

τα φτωχά χειροτεχνικά παραγωγικά μέσα που διέθεταν,κατόρθωσαν

να παράγει ένα πλήθος αποβιοτεχνικά προϊόντα, να μονοπωλούν,

σχεδόν, ειδική φαρμακευτική βότανα στον ελλαδικό χώρο (όπως

την πανάκεια)και ν' αναπτύσσουν, σε μεγάλο βαθμό, την κεραμική και

γλυπτική τέχνη. Παράλληλα, εντυπωσιάζει το γεγονός ότι η πόλη εκδίδει δικό της νόμισμα, αναπτύσσει υποδειγματική αγορά και απολαμβάνει μια πλούσια πολιτιστική ζωή με το θέατρο και τις πολλές τιστικές εκδηλώσεις. Εν αντιθέσει, πά ντα, με τους νεότερους χρόνους

που απουσιάζει μια ανάλογη πολιτιστική κίνηση. Η διαφορά αυτή είναι χασματική ανάμεσα στην αρχιτεκτονική δομή της πόλης και την εν

γένει ιστορία της όπως αυτή περιγράφεται από τους ιστορικούς Πολύβιο και Παυσανία και στη μεσαιωνική δομή των χωριών, όπως αυτή διατηρήθηκε έως το 1970 περίπου, φανερά μέσα σε κλίμα πολιτικής στικής υστέρησης τόσο σε μνημεία όσο και γραπτή ιστορία. Μια υστέρηση , που συνεχίζει έως σήμερα και μάλιστα θα μπορούσε να

θεωρηθεί ως αιτία του δημογραφικού προβλήματος, όπως θα δούμε

πιο κάτω.

Πάντως, αν συγκρίνουμε το παρόν του τόπου μ' ε κεί νη - τη

μακρινή για μας- εποχή της αρχαίας πόλης, οι σημερινοί λιγοστοί κάτοικοι μπορούν να είναι πιο εξελιγμένοι "καταναλωτές" υλικών αγαθών,

λόγω του επιστημονικού πολιτισμού και της ανάπτυξης των

επικοινωνιών μέσων, αλλά σίγουρα σ' ό,τι αφορά την τοπική παραγωγή, η κατάσταση βρίσκεται σε "πρωτόγονες" συνθήκες, από τη

στιγμή που στην περιοχή δεν παράγεται άλλο βιοτεχνικό προϊόν μεταποίησης, εκτός από τυροκομικά προϊόντα.

Πέρα όμως από τις γενικότερες ιστορικές συνθήκες, νομίζουμε ό τι

αυτός είναι ο κυριότερος λόγος της ερήσεως του τόπου και της

τάσεις φυγής των νέων από τα χωριά τους μαζί με το πολιτιστικό

έλλειμμα. Το παραγωγικό λοιπόν και πολιτιστικό πρότυπο των χωριών

αυτών κατά τους δύο τελευταίους αιώνες από την ανεξαρτησία

του Ελληνικού Κράτους, δεν επιτρέπει τη συστηματική της ανάπτυξη

περιοχής. Μια άλλη αιτία θεωρείται ο κατακερματισμός των κοινοτήτων,
με αναγκαστικές αναφορές μόνο προς το συγκεντρωτικό κράτος,
χωρίς οριζόντια επικοινωνία μεταξύ αυτών των κοινοτήτων. Λαμβάνοντας υπόψη μας τα σύγχρονα κοινωνικά πολιτικά δεδομένα και

συγκεκριμένα το παράδειγμα της Ένωσης, το οποίο δημιουργεί συνθήκες για νέους πολιτικούς θεσμούς συνεργασίας, αυτονομίας και αυτενέργειας της περιφέρειας
με την οριζόντια επικοινωνία α και συνεργασία, πιστεύουμε ότι συμβαίνει
ξανά οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη τοπικών πολιτισμών.

Σ' αυτό το επίπεδο, έχουμε κάτι πολύτιμο να διδαχθούμε από

το παρελθόν και από την ιστορία της πόλης - κράτος της αρχαίας Ψωφίδας:
τη συλλογικότητα και τη συμμετοχή στα κοινά των πολιτών.Έχουμε να διδαχθούμε από τα έργα τέχνης, την αρχιτεκτονική,
την αγορά τους, το υδραγωγείο, τα λουτρά τους, μια ποιότητα ζωής που όχι μόνο δεν υπήρχε στα χωριά
της μεσαιωνικής παράδοσης, αλλά είναι πολύ αμφίβολο εάν απολαμβάνεται
και σήμερα για να ταιριάζει στο ελάχιστο -έστω- το ρητό του Μαντείου
των Δελφών : "Ο ευτυχέ στερος όλων ο εκ Ψωφίδος Αγλαός".
Το γεγονός ότι οι νέοι θέλουν να

φεύγουν προς τα αστικά κέντρα είναι μια πρόκληση που πρέπει να απαντηθεί με
τη διεκδίκηση ενός πιο εξελιγμένου, πολιτιστικού, τρόπου ζωής .
Αυτός ο άνθρωπος, θα εξασφαλίσει τις βασικές ανθρώπινες δραστηριότητες ανά γκες
της εργασίας, αλλά και της επικοινωνίας - σε τοπικό επίπεδο - ώ στε
να σταματήσει αυτή η τάση φυγής, που δημιουργεί δημογραφικό

πρόβλημα. Αυτό βέβαια, είναι το καθήκον όσων ασχολούνται με τα

κοινά, αλλά πρέπει πρώτα να γίνει συνείδηση □□ της τοπικής κοινωνίας,

για να λειτουργήσει αντανακλαστικά στα κέντρα λήψης.

Για τούτο υπάρχει ο απαραίτητος μύθος που συμβολίζει ένα ιστορικό βάθος.
Είναι ο μύθος του Ηρακλή για τον Ερυμάνθιο Κάπρο, στον

τρίτο κατά σειρά άθλο του.

Οι αρχαιότητες της Ψωφίδας, αντίθετα της φήμης τους ,μαζί με το

μυθικό ποτάμι του Ερυμάνθου, συνθέτουν μοναδικούς όρους για

την ανάπτυξη της περιοχής σε μια εποχή μάλιστα, που οι ορεινές περιοχές
αποκτούν ιδιαίτερο βάρος για εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Έτσι, στη νότια πλευρά του Ερυμάνθου, με τις ανάγλυφες διακλαδώσεις
και τα πλούσια τρεχούμενα νερά, όπου σε κάθε χωριό πηγάζει και

ένα ποταμάκι, και στη συνέχεια αυτό ενώνεται με άλλα, και όλα μαζί σχηματίζουν τον
ποταμό Ερύμανθο, υπάρχουν οι συνθήκες

δημογραφικής αναγέννησης. Μάλιστα, ο μοναδικός αυτός φυσικός

πλούτος χρήζει, ιδιαίτερης οικολογικής προστασίας αλλά και ανάδειξης. Στο χώρο αυτό, οι αρχαίοι λάτρευαν τη φύση, τον Ερύμανθο, την

Ερυκίνη Αφροδίτη και την Άρτεμη. Οι σύγχρονοι κάτοικοι των μεγάλων αστικών κέντρων μπορούν να απολαύσουν τη φύση. Σε τέτοιες,

ορισμένες περιοχές, βρίσκουν σήμερα καταφύγιο από την πίεση των μεγαλουπόλεων, για αναψυχή μεγάλα τμήματα του πληθυσμού.

Η ανάδειξη λοιπόν της ιστορίας του τόπου, παράλληλα με την

ανάδειξη των αρχαιοτήτων, μπορεί να γίνει μάθημα, πηγή έμπνευσης

και δημιουργίας, αλλά και ένα βασικό κίνητρο για την ανάπτυξη ενός αναβαθμισμένου τρόπου ζωής. Από την άλλη πλευρά, είναι φανερό ότι, όπου δεν υπάρχει σήμερα βιοτεχνική παραγωγή, τουρισμός και εναλλακτικές μορφές απασχόλησης, όπως συμβαίνει στη δευτερογενή

και τριτογενής τομέας της οικονομίας υπάρχει συνεχής φυγή προς τα αστικά κέντρα, όχι μόνον για τον βιοπορισμό, (όπως γινόταν πριν δυο

δεκαετίες), αλλά κυρίως από αίσθημα απομόνωσης που νοιώθουν οι νέοι και από έλλειψη πολιτιστικής επικοινωνίας. Αξίζει όμως ν' αναδείξουμε τα βαθύτερα αίτια της ερημοσύνης της επαρχίας, μελετώντας

την ιστορική διαδρομή του τόπου και το θεσμικό οργανωτικό

«έλλειμα». Το έλλειμα αυτό αναδεικνύεται ως αρνητικό φαινόμενο, σε αντίθεση με την κλασική εποχή της αρχαιότητας, που ανέπτυξε τοπικούς πολιτισμούς συμμετοχικότητας και συλλογικότητας.

Τότε, η τοπική κοινωνία αυτοδιοικούμενη, με γενικούς άξονες τη, την οργάνωση και τις πολιτικές διοίκησης. Υπήρχε μια οριζόντια επικοινωνία των κατοίκων και αυτοπροσδιορισμός στα κοινά. Σήμερα, οι τοπικές κοινωνίες σε μεγάλο βαθμό ετεροπροσδιορίζονται από το κράτος και τη δημόσια διοίκηση, ενώ στο βαθμό που

είναι μακριά από τα αστικά κέντρα, δεν παίρνουν τις πρωτοβουλίες τους μαραζώνουν και τα χωριά συρρικνώνονται και εγκαταλείπονται. Μια ορεινή περιοχή, η οποία διαθέτει όπως αναφέρω ήδη πλούσιους υδάτινους πόρους και φυσικό περιβάλλον κατάλληλο για

οικοτουρισμός, θεωρείται με τα σημερινά δεδομένα, πλούσιος και όχι φτωχός τόπος, αφού στο μέλλον, το νερό και η καθαρή φύση θα είναι πολύτιμα στοιχεία της ευημερίας των λαών ! Εκείνο λοιπόν που χρειάζεται, είναι ένα αναπτυξιακό σχέδιο της περιοχής, το οποίο θα καταγράφει τους διαθέσιμους φυσικούς πόρους, τις δυνατότητες αξιοποίησής τους και τον τρόπο άντλησης χρηματικών πόρων για τη χρηματοδότησή τους από εθνικά και κοινοτικά προγράμματα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Το 1998, η διοικητική οργάνωση αλλάζει σ' ολόκληρη την ελληνική επικράτεια, με το θεσμό "Ι. Καποδίστριας". Από τότε,

συστάθηκαν στην περιοχή των Καποδιστριακοί Δήμοι : ο Δήμος Αροανίας,

ο Δήμος Λαμπείας, ο Δήμος Λασίωνος, ο Δήμος Παϊών και στην

ευρύτερη περιοχή ο Δήμος Κοντοβαζαίνης, ο Δήμος Φολόης , ο Δήμος

Κλειτορίας και - φυσικά ένας από τους μεγαλύτερους - ο Δήμος Καλαβρύτων.

Η νέα δομή της πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης καταργεί,

ουσιαστικά, τις επαρχίες και κατευθύνεται προς τις διευρυμένες

περιφέρειες, (περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας και Κεντρικής Πελοποννήσου σου),

ενώ ο ρόλος των Νομών υποβαθμίζεται. Δίνεται έτσι, η

ευκαιρία της διαδημοτικής συνεργασίας και της γενικότερης κοινωνικής-πολιτιστικής όσμωσης της νότιας και νοτιοδυτικής παραερυμάνθιας “χώρας”.

Σ' αυτή τη νέα διοικητική πρακτική, οι πολιτιστικοί

σύλλογοι και άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις έχουν να παίξουν ένα

νέο σημαντικό ρόλο: θα αναδεικνύεται σε ομάδες πίεσης και

προώθησης τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων. Η συγκρότηση

τέτοιων τοπικών θεσμών, κρίνεται κατά την άποψή μας,

σε μια κοινωνία που συνεχώς αλλάζει, διευρύνεται και ακολουθεί τη

διεθνής πορεία της παγκοσμίου ποίησης, όχι μόνο στον τομέα της

οικονομίας, αλλά και του πολιτισμού. Η ανάδειξη των τοπικών ταυτοτήτων και των πολιτικών προτύπων είναι αντιστάθμισμα στην παγκοσμιοποίηση, ως παράγοντας διατήρησης και ανάδειξη της ιστορικής και

πολιτιστικής μνήμης, την χρησιμοποίηση. Ως προς την ιστορική πολιτιστική μνήμη, όμως, δεν θα θέλαμε να μείνουμε μόνο στο εξωτερικό στο περίβλημα των μνημείων του υλικού πολιτισμού και στα οποία βρίσκονται τα αξιοθέατα της φύσης, τα ενδεικνύονται για τουριστική αξιοποίηση.

Θα θέλαμε ν' αξιολογήσουμε τον πολιτιστικό χαρακτήρα της παράδοσης,

τα ήθη και τα έθιμα, την πνευματική ζωή μέσα στο χρόνο. Ένας

τέτοιος στόχος απαιτεί ιδιαίτερη γνώση και χρόνο που ξεπερνάει

σ'αυτή τη φάση τις δυνατότητες της συντακτικής ομάδας.

Ωστόσο, θα επιχειρήσετε να σκιαγραφήσουμε την κεντρική ιδέα

μιας αξιολόγησης για την πολιτιστική παράδοση, για να προσεγγίσουμε

και τα αίτια του δημογραφικού προβλήματος που αντιμετωπίζει

η περιοχή. Τα αίτια, όμως, αυτά δεν είναι ανεξάρτητα από το

συντηρητικό βάρος μιας μεσαιωνικής παράδοσης που κρατάει σαν

αντίληψη, πολιτιστικά δέσμιο τον τόπο. Τα γειτονικά Καλάβρυτα, για

για παράδειγμα, κατάφεραν την αναστροφή της ερήματος,

λειτουργώντας πολιτιστικά ως σύγχρονη μικρή πόλη, οργανωμένη θεσμικά,

υπερβαίνοντας τη νοοτροπία του χωριού.

Ξεπέρασαν - μ' άλλα λόγια - τον “πολιτιστικό μεσαίωνα” στο αναπτυξιακό

πρότυπο με τις εκδηλώσεις τους, δημιουργώντας για παράδειγμα, τέσσερις αναπτυξιακές εταιρίες, μεταξύ των οποίων και η εταιρεία

πολιτιστική ανάπτυξη. Κυρίως, όμως, παρεμβαίνοντας στα παραγωγικά πρότυπα και την απασχόληση. Έτσι, η οργάνωση της πολιτιστικής ζωής γίνεται κατά κάποιον τρόπο η απάντηση των κατοίκων στον «πολιτιστικό μεσαίο» και έκφραση της προώθησης προς το μέλλον, με αναπόφευκτες ρήξεις που φέρνει αυτή η διαδικασία στην παράδοση. Αντίθετα, τα χωριά στην περιφέρεια του Ερυμάνθου, με την απογύμνωση που επέφερε η εσωτερική μετανάστευση από τα πιο δραστήρια μέλη της, τα εγγράμματά τους και τους νέους, δεν βρήκε ούτε το αναπτυξιακό, ούτε το πολιτιστικό πρότυπο για να αντιμετωπίσει τη φθίνουσα πορεία.

Οι συλλογικότητες της περιοχής, που ουσιαστικά υπήρξαν

μόνον οι πολιτιστικοί σύλλογοι, δεν βρήκαν τη δύναμη να ξεπεράσουν

τα υπολείμματα μιας μεσαιωνικής πολιτιστικής παράδοσης για να

υπαγορεύσουν στην τοπική κοινωνία ένα νέο παραγωγικό πρότυπο.

Αυτό βέβαια, συνέβη στο σύνολο των ορεινών περιοχών της χώρας με ελάχιστες εξαιρέσεις αλλά δεν σημαίνει πως δεν πρέπει να επισημανθεί ως αρνητικό φαινόμενο. Η παράδοση μπορεί, βεβαίως, να συγκινεί ως "φολ κλόρ", αλλά σίγουρα δεν μπορεί να εμπνεύσει ως

προωθητική δύναμη την τοπική κοινωνία. Στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, που αναπτύχθηκαν οι πολιτιστικοί σύλλογοι αποδήμων από τα χωριά της περιοχής, μόνον οι

Οι Σύλλογοι Λειβαρτζινών Αθήνας και Πάτρας (και ιδιαίτερα επί προεδρίας Ιωάννη Ζαφειρακόπουλου) έθεσαν το ζήτημα των ορεινών περιοχών και την προοπτική της τοπικής απασχόλησης και παλιννόστησης. Ας δούμε όμως, γιατί ο "πολιτιστικός μεσαίωνας" που ορίζεται

με την ανυπαρξία και διάδοση πολιτικών προϊόντων είναι το βάρος του συντηρητισμού στις αντιλήψεις με αρνητικές επιδράσεις σ'όλες τις σφαίρες της κοινωνίας, στην επιχείρηση, στην οργάνωση, στον πολιτικό λόγο, στην επικοινωνία

των σύγχρονων ανθρώπων. Μπορεί μέχρι το 1950-60, οι τοπικές κοινωνίες και οι άνθρωποι να επικοινωνούν αυθεντικά μέσα από τις

κοινωνικές εκδηλώσεις, γάμους, πανηγύρια, βαφτίσια, να

επικοινωνούσαν στις χαρές και στις λύπες. Όπου μπορεί να γοητευθεί ως

παράδοση η δημοτική μούσα,οι τοπικοί χοροί ,και φουστανέλα, αλλά

αυτό συνέβαινε για όσο διάστημα στις σχέσεις και στις ανταλλακτικές τους σχέσεις, δεν είχε μπει ο καταναλωτισμός. Σήμερα

βέβαια, κι αυτή η αυθεντικότητα έχει χαθεί με την εισαγωγή του καταναλωτικού προτύπου. Οπότεε, κανείς δεν μπορεί να επικαλεστεί αυτή

την αυθεντικότητα στα ήθη του τοπικού πολιτισμού, ως εξειδανίκευση

της παράδοσης.Ας σημειώσουμε ότι, μέχρι πρίν λίγα χρόνια , βασικά

μέσα παραγωγής ή σαν τα βόδια, τα άλογα και το αλέτρι του Ησίοδου,

δηλαδή ο ίδιος τρόπος παραγωγής, όπως γινόταν επί 3000 χρόνια έχοντας το μειονέκτημα της έλλειψης πολιτιστικής συγκρότησης, που

στην αρχαιότητα συγκροτούσαν οι βιοτέχνες, οι τεχνίτες, οι έμποροι,

οι λόγοι και γενικά οι πολίτες των αρχαίων ελληνικών

πόλεων.Προυποθέσεις που τους επέτρεπαν να παράγουν πολιτιστικά

προϊόντα και πολιτι-εκδηλώσεις στο κοινωνικό βίωμα.

Σήμερα, όχι μόνον δεν υπάρχει πνευματική ζωή δρώσα, αλλά

και ελάχιστοι είναι οι διανοούμενοι της περιοχής που έχουν γράψει ιστορία για το σύνολο αυτής της γεωγραφικής ενότητας τους

τελευταίους 2 αιώνες. Εξαιρέσεις αποτελούν, ο αείμνηστος δάσκαλος, Α θανάσιος Θ. Λίλος από το Λειβάρτζι ,που έγραψε την ιστορία της

Αρχαίας Ψωφίδας και του Λειβαρτζίου το 1953, ο Γεώργιος Παπανδρέου από το Πάος, που έγραψε την ιστορία της Αζανιάδος στις αρχές

του 20ου αιώνα, καθώς και ο προθιερέας Νικόλαος Παπαδόπουλος,

από το Δεσινό με το βιβλίο του Κατακαημένου Μοριά Σελίδες του

1821, που έγραψε το 1977. Σπουδαία πηγή αποτελούν και οι εκδόσεις των Επετηρίδων της

Παγκαλαβρυτινής ένωσης και τέλος Νίκος Αναστόπουλος, που

έγραψε την ιστορία της Δίβρης, καθώς και οι εκδόσεις του περιοδικού Δίβρη του Σωτήρη Σωτηρόπουλου. Από τους προαναφερόμενους πήραμε πολλά στοιχεία γι' αυτό το βιβλίο, καθώς και από τον αείμνηστο

σύγχρονος λαογράφος και ιστορικός, Νώντα Σακελλαρόπουλο από τις

Σειρές και του Λάμπη Λούκο από το Αγρίδι. Έτσι, από το ιστορικό υλικό που έχουμε μπροστά μας, μπορούμε να αντλήσουμε δύο βασικά

πολιτιστικά παραδείγματα που γνώρισε τον τόπο μας. Το ένα είναι το ιστορικό παράδειγμα της αρχαίας πόλης κράτους, στην περίπτωση της

αρχαίας Ψωφίδας, και το άλλο είναι η πολιτιστική παράδοση που μας

άφησαν πίσω τα μεγάλα κεφαλοχώρια, όπως η Δίβρη, το Λειβάρτζι και το Σοπωτό, τους δύο τελευταίους αιώνες. Το κάθε, ως τρόπος ζωής και παράδοσης της τοπικής κοινωνίας, έχει ιδιαίτερη σημασία για τη μελέτη. Όμως, η πόλη κράτος, όπως αναπτύχθηκε σ' αυτή την περιοχή, είναι ένα εκπληκτικό παράδειγμα, το οποίο μπορεί να

εμπνεύσει το σύγχρονο τοπικό όραμα, έχοντας να μας δείξει τα όρια

και τις δυνατότητες μιας τοπικής κοινωνίας, όταν λειτουργεί δημιουργικά σε ένα ανεπτυγμένο πολιτιστικό περιβάλλον.

Τίποτε από τη Μεσαιωνική περίοδο και τους νεοτέρους

χρόνους δεν μπορεί να συγκριθεί με τη λειτουργία της πόλης και του

θεάτρου. Την εκκλησία του Δήμου, και τη συμμετοχή των πολιτών

στα κοινά, όπως συνέβη στις αρχαίες ελληνικές πόλεις της κλασικής

αρχαιότητας και της Ελληνιστικής περιόδου.

Τα μοναστήρια του κοινοβιακού και μοναχικού βίου είναι

νησίδες μόνον του πολιτισμού μέσα στη μεσαιωνική περίοδο των

χωριών.

Η παράδοση, το φολκλόρ των χωριών και η αρχιτεκτονική

τους είναι η μια ειδυλιακή πλευρά που μας γοητεύει, η άλλη είναι η

υλική και η πνευματική μιζέρια που έδιωξε από τα χωριά τους νέους

το τελευταίο ήμισυ του 20ου αιώνα.

Γι' αυτό το λόγο η επιστροφή χωρίς τους όρους μιας νέας

Η πολιτιστική δράση στην περιοχή είναι εξαιρετικά δύσκολη.

Αθήνα, Χειμώνας 2000 Βασίλης Τακτικός

Απόσπασμα από το βιβλίο "Τα χωριά νοτίως του Ερυμάνθου" του Βασίλη Τακτικού